

**Дмитрієв А.І., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право: Навч. посібник / Відп. редактори
Ю.С. Шемшученко, Л.В. Губерський. - К.: Юрінком Інтер,**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

А.І. ДМИТРИЄВ, В.І. МУРАВЙОВ

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

Навчальний посібник

Відповідальні редактори:

Ю. С. ШЕМШУЧЕНКО, академік НАН України,
Л. В. ГУБЕРСЬКИЙ, член-кореспондент НАН України

Київ
Юрінком Інтер
2000

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ

ББК 67.5я73
Д 53

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
(лист № 2/1274 від 19 липня 2000 р.)*

Рецензенти:

ВИСОЦЬКИЙ О.Ф., доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;
ЧУБАРЕВ В.Л., доктор юридичних наук, професор

Авторський колектив:

ДМИТРИЄВ А.І., кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України, завідувач кафедри міжнародного права і порівняльного правознавства, перший проректор Київського університету права — глави 1—15 частини I; глави 16—19, 21, 22 частини II;
МУРАВЙОВ В.І., кандидат юридичних наук, завідувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка — глава 20 частини II

Відповідальні редактори:

ШЕМШУЧЕНКО Ю.С., академік, директор Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, ректор Київського університету права;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В., член-кореспондент НАН України, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Дмитрієв А.І., Муравйов В.І.

Міжнародне публічне право: Навч. посібник / Відп. редактори Ю.С. Шемшученко, Л.В. Губерський. - К.: Юрінком Інтер, 2000. — 640 с.

ISBN 966-7784-35-5

Посібник висвітлює питання теорії міжнародного права. Розглядаються основні галузі права, такі як право міжнародних договорів, міжнародне гуманітарне право, право зовнішніх відносин, міжнародних організацій, європейське право, міжнародне космічне право, міжнародне економічне право. Аналізуються новітні міжнародні конвенції і законодавство України.

Розрахований на студентів, аспірантів, викладачів, а також практичних працівників у галузі міжнародних відносин.

ББК 67.5я73

ISBN 966-7784-35-5

© Дмитрієв А.І., Муравйов В.І., 2000
© Юрінком Інтер, 2000

ПЕРЕДМОВА

Пропонований навчальний посібник є однією з перших в Україні спроб системного викладення сучасного міжнародного права у світлі розробки української міжнародно-правової концепції.

У ньому охоплено питання історії, теорії міжнародного права та майже всі його традиційні галузі, зокрема: поняття та історія становлення міжнародного права; його суб'єкти; створення і реалізація норм міжнародного права; основні принципи міжнародного права; мирні засоби розв'язання міжнародних спорів; відповідальність у міжнародному праві; територія і міжнародне право; право міжнародних договорів; міжнародне гуманітарне право; право зовнішніх зносин; право міжнародних організацій; міжнародне космічне право; міжнародне економічне право.

У навчальному посібнику враховано тенденції розвитку сучасного міжнародного права. Автори виходять з того, що внаслідок перманентності процесу виникнення та розвитку нових держав розуміння та застосування ними сучасного міжнародного права є гарантом стабільності, мірилом ефективності існуючого у світі правопорядку.

Сучасне міжнародне право не є однорідним за своїм соціальним змістом. У ньому відображені як ідеї демократії, так і прогресивний вплив національних правових систем ряду держав. При цьому рівність між собою суб'єктів міжнародного права як принцип не виключає різної міри впливу цих суб'єктів, зумовленого їх національними інтересами, на міжнародні відносини. Не є винятком Україна, що йде шляхом суверенного розвитку в напрямі демократії та побудови ефективних ринкових відносин. Саме сьогодні міжнародне право відіграє важливу роль у міжнародно-правовому регулюванні, воно посідає чільне місце у правовій системі України, нормативній співдружності міжнародних договорів та національного законодавства. Норми міжнародного права мають застосовуватися у діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, нотаріату, юридичних служб, господарських, фінансових, банківських та інших структур. Автори навчального посібника намагалися викласти матеріал так, щоб його можна було використати на практиці саме у правозастосовному процесі.

При підготовці навчального посібника використано матеріали курсів лекцій, що були прочитані авторами студентам Київського університету права та Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Поряд зі сталими для вітчизняної науки традиціями у поглядах на структуру та методичні потреби навчального посібника, він містить ряд доктринальних тлумачень, що становлять інтерес для розвитку історії, теорії та галузевого поділу міжнародного права. Це зумовлено як сучасним станом правового регулювання, так і методичними потребами, що багато в чому вже стали предметом жвавих наукових дискусій.

Насамперед мається на увазі використання авторами матеріалів дослідження Вестфальського миру 1648 р., що є першим в історії людської цивілізації встановленням правопорядку, з якого починається становлення сучасного міжнародного права. Важливим для розуміння внеску українських учених у розвиток науки міжнародного права в Росії XIX ст. є глава, що містить широку інформацію про професорсько-викладацький склад кафедр міжнародного права Харківського, Київського (св. Володимира) та Одеського (Новоросійського) університетів, які зробили істотний внесок у науку міжнародного права XIX ст.

Важливим для сьогодення з точки зору розвитку теорії міжнародного права в Україні є погляд на концепцію узгодження позицій суб'єктів міжнародного права у процесі нормотворення, а також на проблему співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права.

За основу викладення міжнародного гуманітарного права взято монографічне дослідження "Міжнародне гуманітарне право: основи концепції", побудоване на аналізі поглядів швейцарського вченого Жана Пікте, який є автором самого терміна "міжнародне гуманітарне право". Спеціальну главу присвячено основним проблемам права Європейського Союзу. Хоч право Євросоюзу має своєю основою міжнародне право, саме об'єднання не можна віднести до традиційних міжнародних організацій. Тому таке виділення матеріалу з права Євросоюзу в окрему главу можна вважати доцільним. При написанні глави враховано новітні зміни у праві Євросоюзу після набрання чинності з 1 травня 1999 р. Амстердамських угод. Розглянуто правові питання співпраці України з Євросоюзом.

Природним компонентом процесу пізнання міжнародного права є ознайомлення з міжнародними договорами та іншими джерелами міжнародного права. Маються на увазі передусім міжнародні договори за участю України, тобто укладені безпосередньо Україною, а також укладені Союзом РСР до грудня 1991 р., до яких Україна приєдналася шляхом їх ратифікації після набуття суверенітету. Весь викладений матеріал, де це необхідно, прив'язаний до національного законодавства України. Тому, виходячи із закріпленого в ньому як правового принципу примату міжнародного права, саме міжнародне право має посісти належне місце в системі викладання у вищих юридичних навчальних закладах України.

Навчальний посібник розрахований на студентів, аспірантів, викладачів, а також практичних працівників у галузі міжнародних відносин.

Автори висловлюють вдячність за підтримку видання навчального посібника президентові Української асоціації міжнародного права, кандидату юридичних наук О.В. Задорожньому, а також українському юристу-міжнароднику, доктору юридичних наук В.Г. Буткевичу.

<i>Передмова</i>	3
Частина I.	
Основні поняття, юридична природа та загальні інститути міжнародного права	
<i>Глава 1. Міжнародне публічне право</i>	
§ 1. Поняття міжнародного публічного права.....	7
§ 2. Предмет міжнародно-правового регулювання.....	9
§ 3. Об'єкт міжнародних правовідносин.....	11
§ 4. Міжнародне право як особлива система права.....	12
§ 5. Нормативність міжнародного права.....	14
<i>Глава 2. Історія міжнародного права</i>	
§ 1, Виникнення міжнародного права.....	17
§ 2. Міжнародне право від падіння Римської імперії до Вестфальського миру 1648 р.....	24
§ 3. Міжнародне право від Вестфальського миру 1648 р. до першої Гаазької конференції миру.....	31
§ 4. Особливості розвитку науки міжнародного права в Україні у XIX – на початку XX ст.....	41
<i>Глава 3. Становлення сучасного міжнародного права</i>	
§ 1. Міжнародне право періоду Гаазьких конференцій миру.....	56
§ 2. Міжнародне право між двома світовими війнами...	66
§ 3. Розвиток міжнародного права після Другої світової війни. Створення ООН.....	87

§ 4. Україна і сучасне міжнародне право.....	92
<i>Глава 4. Суб'єкти міжнародного права</i>	
§ 1. Поняття суб'єкта міжнародного права.....	102
§ 2. Держави як основні суб'єкти міжнародного права.....	105
§ 3. Україна як суб'єкт міжнародного права.....	109
§ 4. Міжнародна правосуб'єктність нації.....	111
§ 5. Правосуб'єктність міжнародних організацій.....	113
§ 6. Правосуб'єктність державоподібних утворень.....	115
<i>Глава 5. Міжнародно-правове визнання</i>	
§ 1. Поняття визнання та його юридичне значення....	120
§ 2. Визнання нових держав.....	123
§ 3. Визнання нових урядів.....	127
§ 4. Інші види міжнародно-правового визнання.....	130
<i>Глава 6. правонаступництво у міжнародному праві</i>	
§ 1. Поняття правонаступництва.....	133
§ 2. правонаступництво при внутрішніх змінах у державі.....	136
§ 3. правонаступництво стосовно міжнародних договорів.....	139
§ 4. правонаступництво стосовно державної власності, державних архівів і державних боргів.....	144
<i>Глава 7. Джерела міжнародного права</i>	
§ 1. Поняття джерел міжнародного права.....	150
§ 2. Звичай і до говорів як джерела міжнародного права.....	152
§ 3. Інші джерела міжнародного права.....	156
<i>Глава 8. Норми міжнародного права</i>	
§ 1. Концепція узгодження позицій суб'єктів міжнародного права у процесі нормотворення.....	163
§ 2. Визнання правила нормою права (opinio jurist).....	167
§ 3. Поняття імперативних норм (jus cogens) та особливості їх творення.....	169
§ 4. Акти міжнародних організацій.....	174
<i>Глава 9. Реалізація норм міжнародного права</i>	
§ 1. Поняття та форми реалізації норм міжнародного права.....	181
§ 2. Механізм (зміст процесу) імплементації норм міжнародного права.....	184
§ 3. Національний механізм імплементації міжнародно-правових норм.....	187
§ 4. Міжнародно-правовий механізм імплементації норм міжнародного права.....	191
<i>Глава 10. Кодифікація міжнародного права</i>	
§ 1. Інкорпорація як спосіб систематизації міжнародного права.....	200
§ 2. Поняття кодифікації і прогресивного розвитку міжнародного права.....	201
§ 3. Основні напрями кодифікації міжнародного права.....	205
<i>Глава 11. Співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права</i>	
§ 1. Проблема співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права.....	209
§ 2. Міжнародне право про взаємодію з внутрішньодержавним правом.....	214
§ 3. Внутрішньодержавне право про взаємодію з міжнародним правом.....	220
§ 4. Право України і міжнародне право.....	222
<i>Глава 12. Основні принципи міжнародного права</i>	
§ 1. Поняття та характерні риси основних принципів міжнародного права.....	229
§ 2. Принципи, що стосуються підтримання міжнародного миру і безпеки.....	234
§ 3. Принципи, пов'язані з міжнародним співробітництвом держав.....	243
<i>Глава 13. Мирні засоби розв'язання міжнародних спорів</i>	
§ 1. Загальна характеристика інституту розв'язання міжнародних спорів.....	257
§ 2. Переговори і консультації.....	259
§ 3. Добрі послуги і посередництво.....	265
§ 4. Міжнародні слідчі і погоджувальні комісії.....	267

§ 5. Міжнародна судова процедура.....	271
<i>Глава 14. Відповідальність у міжнародному праві</i>	
§ 1. Поняття, цілі та функції інституту міжнародно-правової відповідальності.....	277
§ 2. Підстави міжнародно-правової відповідальності держав. Класифікація міжнародних правопорушень.....	281
§ 3. Обставини, що виключають відповідальність держав.....	287
§ 4. Види і форми міжнародної відповідальності держав.....	291
<i>Глава 15. Територія і міжнародне право</i>	
§ 1. Види території за міжнародним правом.....	299
§ 2. Склад і юридична природа державної території..	301
§ 3. Державні кордони.....	305
§ 4. Міжнародні ріки.....	312
§ 5. Міжнародно-правовий режим Антарктики.....	315
Частина II.	
Галузі міжнародного права	
<i>Глава 16. Право міжнародних договорів</i>	
§ 1. Поняття і джерела права міжнародних договорів.....	321
§ 2. Сторони в міжнародних договорах.....	324
§ 3. Укладання міжнародних договорів.....	327
§ 4. Дія договорів, їх застосування і тлумачення..	336
§ 5. Недійсність, призупинення або припинення дії договорів.....	343
<i>Глава 17. Міжнародне гуманітарне право</i>	
§ 1. Походження терміна "міжнародне гуманітарне право".....	352
§ 2. Міжнародне гуманітарне право як галузь сучасного міжнародного права.....	356
§ 3. Джерела міжнародного гуманітарного права.....	364
§ 4. Принципи міжнародного гуманітарного права.....	375
§ 5. Міжнародні стандарти у галузі прав людини та їх міжнародно-правове забезпечення у мирний час.....	386
§ 6. Захист прав людини у період збройних конфліктів.....	396
<i>Глава 18. Право зовнішніх зносин</i>	
§ 1. Поняття, джерела та система права зовнішніх зносин.....	413
§ 2. Дипломатичне право.....	415
§ 3. Право спеціальних місій.....	426
§ 4. Дипломатичне право міжнародних організацій.....	430
§ 5. Консульське право.....	437
<i>Глава 19. Право міжнародних організацій</i>	
§ 1. Поняття та класифікація (види) міжнародних організацій.....	445
§ 2. Юридична природа міжнародних організацій.....	448
§ 3. Створення, цілі та принципи ООН.....	451
§ 4. Членство в ООН та органи ООН.....	454
§ 5. Спеціалізовані установи ООН.....	461
§ 6. Регіональні міжнародні організації.....	464
<i>Глава 20. Право Європейського Союзу</i>	
§ 1. Передумови виникнення права Європейського Союзу.....	472
§ 2. Поняття та структура права Європейського Союзу.....	473
§ 3. Роль Європейського Союзу у правовому регулюванні європейської інтеграції.....	477
§ 4. Договірний механізм Євросоюзу.....	490
§ 5. Інституційний механізм Європейського Союзу.....	493
§ 6. Правове регулювання зовнішніх зносин Європейського Союзу.....	524
<i>Глава 21. Міжнародне космічне право</i>	
§ 1. Поняття та джерела міжнародного космічного права.....	532
§ 2. Суб'єкти та об'єкт міжнародного космічного права.....	536
§ 3. Правовий режим космічного простору і небесних тіл.....	542
§ 4. Правовий статус космічних об'єктів.....	548
§ 5. Правовий статус космонавтів, їхні права та обов'язки.....	552
§ 6. Відповідальність у міжнародному космічному	

праві.....	556
<i>Глава 22. Міжнародне економічне право</i>	
§ 1. Поняття та принципи міжнародного економічного права.....	561
§ 2. Джерела міжнародного економічного права.....	565
§ 3. Держава як суб'єкт міжнародного економічного права.....	570
§ 4. Міжнародні економічні організації.....	573
§ 5. Система і правові інститути міжнародного економічного права.....	582
Додатки	
Додаток 1	
Відмінності національного і міжнародного права.....	598
Додаток 2	
Участь України як члена ООН у міжурядових міжнародних організаціях та їх органах.....	599
Додаток 3	
Перелік держав, які визнали Україну як незалежну державу і встановили з нею дипломатичні відносини (за станом на 7 липня 1997 р.).....	605
Додаток 4	
Основні напрями зовнішньої політики. Загальна концепція зовнішньої політики.....	615
Додаток 5	
Механізм (зміст процесу) імплементації норм міжнародного права. Принципи міжнародного права.....	616
Додаток 6	
Види міжнародної відповідальності держав.....	617
Додаток 7	
Принципи міжнародного гуманітарного права.....	618
Додаток 8	
Принципи міжнародного гуманітарного права.....	623
Додаток 9	
Міжнародні економічні організації.....	628